

Yıkım Sonrası Restorasyon ve Rekonstrüksiyon Uygulaması: Geleneksel Bir Diyarbakır Evi Örneği

Post-Destruction Restoration and Reconstruction Practice: The Case of a Traditional Diyarbakır House

Ahmet Celal Dabanoğlu¹ , Murat Çağlayan²

Öz

Diyarbakır Sur ilçesindeki Suriçi bölgesi diye tabir edilen kentsel sit alını dokusu, gerek kırsaldan kente göçün etkileri gerek bazı toplumsal olayların etkisiyle hasar görmüştür. 2016 yılında tarihi Suriçi bölgesinde kamuoyunda "Hendek Olayları" olarak bilinen toplumsal olaylar yaşanmıştır. Tescilli birçok idari, kültürel, dini ve ticari yapı ile çok sayıda sivil mimarlık örneğinin bulunduğu alanda meydana gelen bu risk unsuru, çok sayıda kültür varlığını tehdit ederek zarar vermiştir. Bölgede yer alan sivil mimari örneklerinin de bu olaylardan etkilendiği gözlemlenebilmektedir. Makaleye konu olan tescilli kültür mirası olayların gerçekleştiği bu bölgede yer almaktadır. Kısmen hasar alan ve ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli değişikliklere uğrayan çalışma konusu geleneksel Diyarbakır konutu, olaylar başlamadan önce kafeterya olarak işlev görmektedir. Makalede hem hazırlık aşamaları hem de sahada gerçekleştirilen koruma çalışmaları ele alınmıştır. Çalışmada Suriçi bölgesinin güneydoğu kısmında 382 ada 28-29 parselde yer alan tescilli kültür mirasının koruma uygulamalarına odaklanılmış, yapılan restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamaları, korumacı bir bakış açısıyla gözlemlenmiş ve gerçekleştirilen çalışmalar hakkında detaylı bilgiler paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, geleneksel konut, mimarlık, restorasyon, Suriçi

ABSTRACT

The historic urban landscape of Suriçi, referred to as the Sur District in Diyarbakır, has been damaged due to both the effects of rural to urban migration and certain social events. The historic urban landscape of Suriçi District witnessed social events known as the "Hendek Olayları" among the public in 2016. This risk factor, occurring in an area with numerous registered administrative, cultural, religious, and commercial structures, as well as many examples of civilian architecture, has threatened and caused damage to numerous cultural assets. Observations indicate that civilian architectural examples in the region were also affected by these events. The registered cultural heritage, which is the subject of the article, is located in this area where the events took place. The traditional Diyarbakır house, which is the subject of the study, partially damaged and subject to various changes according to needs, was functioning as a café before the events began. The article discusses both the preparatory stages and the conservation efforts carried out in the field. The conservation practices of the registered cultural heritage located in Parcel 28-29 of Plot 382 in the southeastern part of the Suriçi District have been focused on in the study. Restoration and reconstruction practices, observed from a conservationist perspective, have been examined, and detailed information about the conducted works has been shared.

Keywords: Diyarbakır, traditional housing, architecture, restoration, Suriçi

¹ (Doktora Öğrencisi, Konservatör, Restoratör), University of Lincoln, Lincoln, İngiltere, Birleşik Krallık, e-mail: acdabanoglu@gmail.com, ORCID : 0000-0002-0087-8257

² **Corresponding Author | Yetkili Yazar:** (Dr. Öğrt. Üyesi) Mardin Artuklu Üniversitesi, Müh.- Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü, Mardin, Türkiye, e-mail: muratacaglayan@artuklu.edu.tr, ORCID : 0000-0001-7273-4888

GİRİŞ:

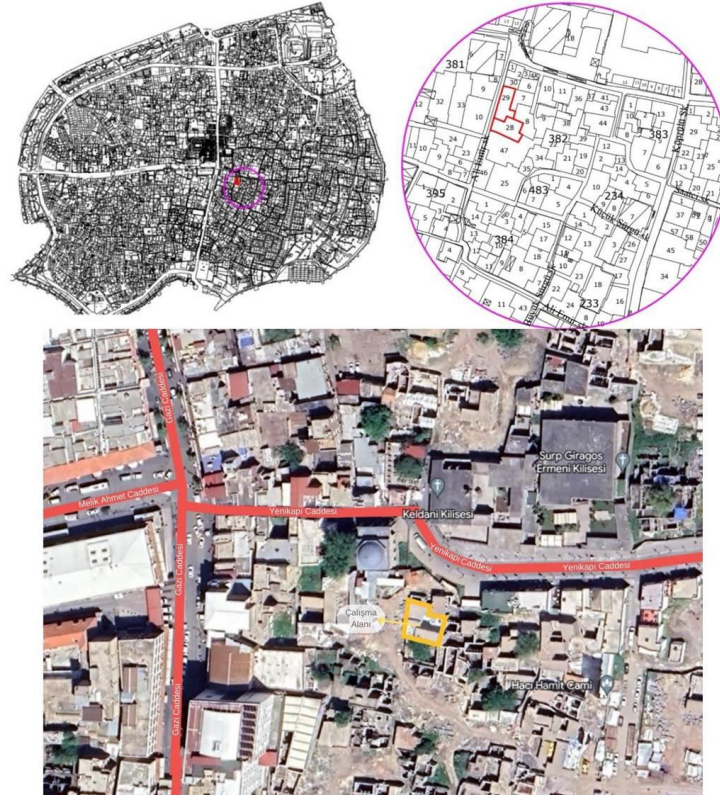
Birçok medeniyetin hüküm sürdüğü gözlemlenen Diyarbakır ilinde, bu uygarlıkların geçmişteki varlığını kanıtlayıcı nitelikte çok sayıda kültür mirası mevcuttur. Bu örneklerin içerisinde anıtsal olarak niteleyebileceğimiz cami, kilise, sur, kale, saray, köprü gibi mimari yapılar yer alır. Bu yapıların dışında, insanların yaşamlarını ikame ettikleri ve sivil mimarlık örneği olan geleneksel Diyarbakır konutlarının günümüze ulaşan en güzel örneklerinin çoğu, Diyarbakır'ın ilk yerleşim yeri olarak betimlenen tarihi Suriçi bölgesinde bulunur.

Makaleye konu olan kültür mirası geleneksel konut; Diyarbakır ili, Sur ilçesi, Savaş Mahallesi 382 ada, 28 ve 29 numaralı parsellerde Suriçi bölgesinin güneydoğu kesimi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yapı, şehrin simgelerinden olan dört ayaklı minarenin ve Şeyh Mutahhar Cami'nin güneydoğusunda, Mar Petyun Keldani Kilisesi'nin ve Surp Giragos Ermeni Kilisesi'nin güney kısmında yer alır. Çeşitli sebepler ile zamanla özgünlüğünü yitiren ve hatta bazı birimleri tamamen yok olan ev, kamuoyunda "Hendek Olayları" olarak nitelenen toplumsal vakalardan da etkilenmiştir. Sokağa çıkma yasaklarının bitmesinin ardından restorasyon, restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin hazırlıkları tamamlanmış ve projelerin uygulanmasına başlanmıştır. Makale, konuttaki restorasyon uygulamaları üzerine odaklanmaktadır (Şekil 1 ve 2).

Yapı, Suriçi'nin kentsel dönüşümünün ardından merkezi bir konuma dönüşen Yenikapı Caddesi ile Ali Emiri Sokağı'nın kesişiminde konumlanmıştır. Avlulu plan tipine sahip olan konut; doğu-batı yönünde uzanan bir, kuzey-güney yönünde uzanan iki farklı kanattan meydana gelen toplam üç farklı yapı kütesinden oluşmaktadır. Ev, yaklaşık iki yüz metrekarelik bir alana oturmaktadır. Yapının ana girişi evin batı cephesinden Ali Emiri Sokak'tan sağlanmaktadır. Evin güney kanadı bodrum, zemin artı bir kattan meydana gelmiş olup yapının özgün kalan bölümüdür. Bu kanadın bitişiğinde doğudaki yapı kütesi de zemin artı bir kattan oluşmaktadır. Batı kanadı da zemin artı bir kattan oluşmaktadır. Batı kanadı tamamen betonarme olarak inşa edilmiştir ve birinci katın büyük bir bölümü yıkılmış vaziyettedir.

Şekil 1. Uygulama Öncesi Yapının Genel Görünümü (Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi)

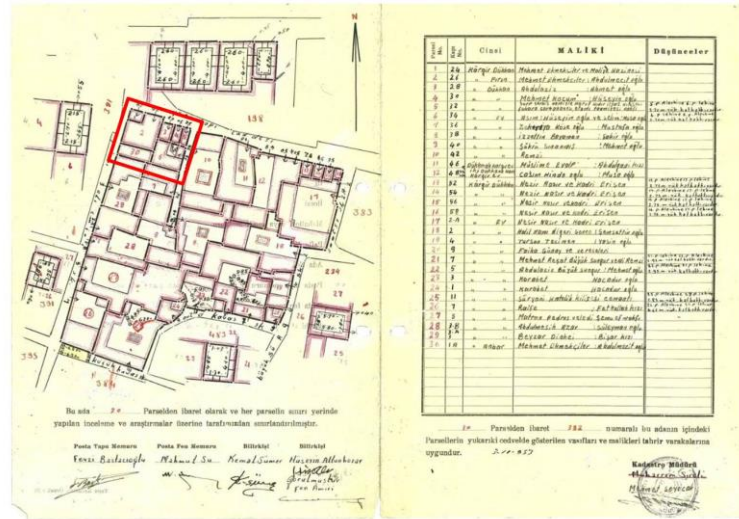
Şekil 2. Harita ve Google Earth Uydu Fotoğrafı Üzerinde Yapının Konumu.

1. Yapının Tarihçesi

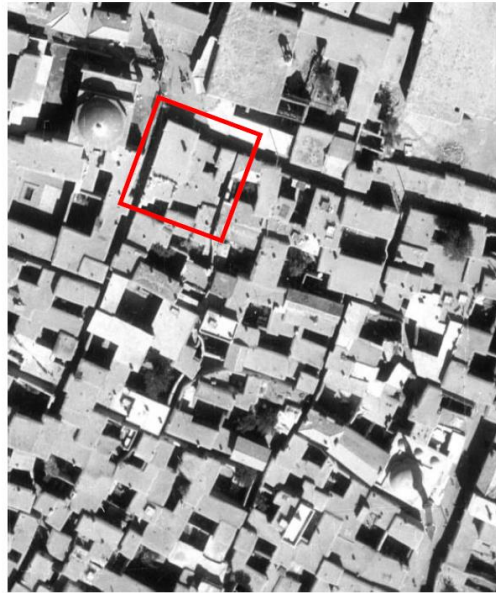
Anıtsal yapıların aksine genellikle geleneksel Diyarbakır evlerinde evin tarihi, yaptıran ve yapan kişilerin adı çok nadir geçmektedir. Bu sebeple yapının üzerinde tarihini verecek herhangi bir kitabeye rastlanmamıştır. İlgili kaynaklarda da yapının inşa tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapılan araştırmalar neticesinde Devlet Arşivi Belgeleri taramalarında, Gertrude Bell'e ait çevrimiçi arşivde veya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde yapıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu sebeple evin inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Binanın plan tipi, yapım tekniği ve malzemesi ile benzer örneklerin inşa tarihi göz önüne alındığında ise on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Yapının konumlandığı Savaş Mahallesi ve hemen yakınındaki Hasırlı Mahallesi'nde çok sayıda gayrimüslimin yaşaması sebebiyle bu çevre, şehirde yaşayanlar tarafından Gavur Mahallesi olarak adlandırılmaktadır. Yapının çok yakınında şehrin en büyük Ermeni Kilisesi olan Surp Giragos Kilisesi ile Mar Petyun Keldani Kilisesi'nin bulunması ve önceki dönemlerde sivil yerleşimin dini yapılar etrafında konumlandığı bilindiği için konutun ilk sahibinin gayrimüslim olduğu yorumu yapılabilir. Fakat kayıtlarda bu konuda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sur olaylarının ardından yapı, 21.03.2016 tarihinde 2016/8659 sayılı kanun hükmünde kararname ile Cumhurbaşkanlığı tarafından kamulaştırılmıştır (Resmî Gazete, 2016). Kamulaştırma öncesi sahibi Mehmet Aksungur'dur. Ayrıca yapı, Türkiye Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından korunması gereken anıtsal yapı olarak tescillenmiştir. Yapıya ait en eski belge 1953 yılında çizilmiş olan Tasarruf Krokisidir (Şekil 3). Diğer bir belge 1966 yılına ait Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı tarafından yayımlanan hava fotoğrafıdır (Şekil 4).

Şekil 3. 1953 Tarihli Tasarruf Krokisi, 1953 (Tapu ve Kadastro Diyarbakır Bölge Müdürlüğü Arşivi).

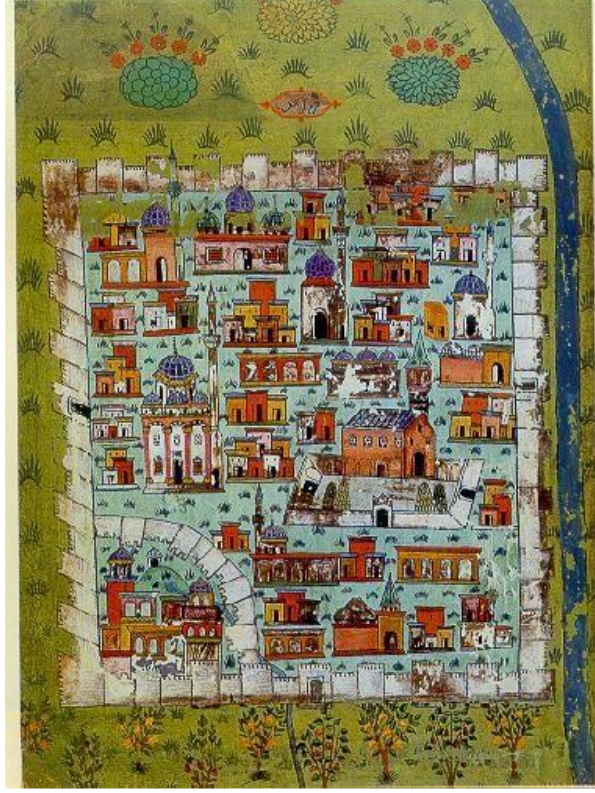

Şekil 4. 1966 Yılına Ait Hava Fotoğrafı (Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Arşivi).

Yukarıda da bahsedildiği gibi yapının on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında inşa edildiği fakat yapının inşasından önce de bu alanın gene sivil yerleşim olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu konunun ispatı için yapılan arşiv araştırmalarında minyatür incelemeleri faydalı olmuştur.

Türkiye sınırları içinde, koruma altına alınmış yapıların tescil belgelerinde hiç minyatür örneği kullanılmamış olması, koruma projesi belgesi olarak mimari restorasyon projelerinde yer almamış olması bu konuda eksikliği sergilemektedir (Çetin, 2018). Bu amaçla yapılan araştırmalarda Matrakçı Nasuh'un şehir minyatürleri incelenmiştir. Matrakçı Nasuh, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış ünlü bir Türk minyatür sanatçısı, ressam, haritacı ve matematikçi olarak bilinir (Yurdaydın, 2003, s. 143). Matrakçı Nasuh'un şehir minyatürleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli şehirlerini ve bölgelerini detaylı bir şekilde tasvir ettiği önemli eserlerdir. Bu minyatürler; o dönemdeki şehirlerin görünümünü, mimari yapılarını ve günlük yaşamın detaylarını yansıtmaları açısından büyük bir değere sahiptir. Matrakçı Nasuh'un şehir minyatürleri hem sanatsal değerleri hem de tarihi dokuyu koruyarak o dönemin şehir yaşamını ve mimarisini günümüze taşıyan önemli belgelerdir. Matrakçı

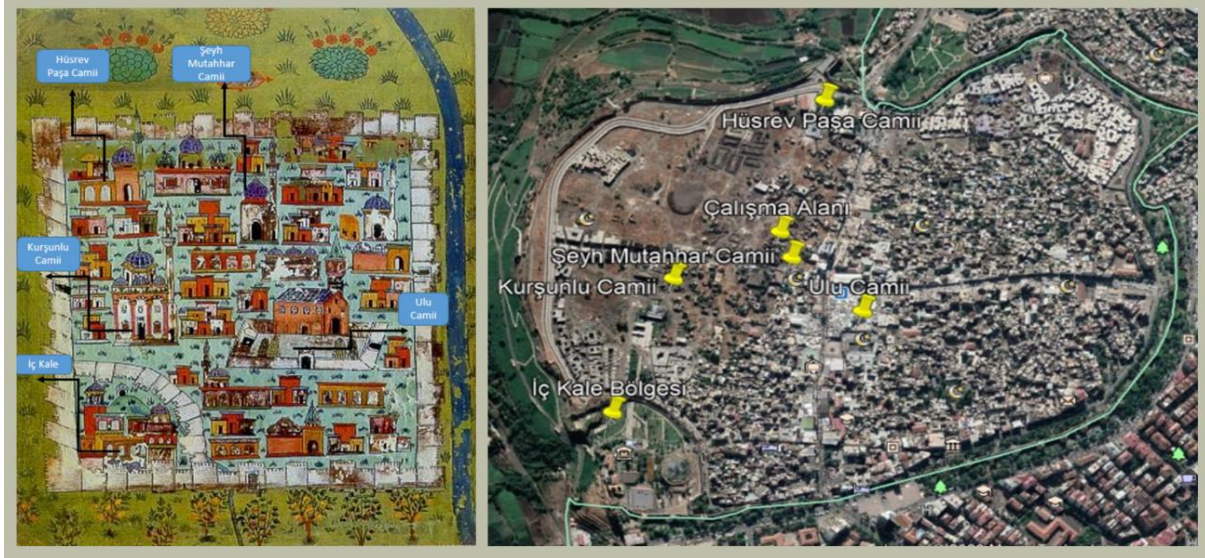
Nasuh'un en ünlü şehir minyatürlerinden biri, Diyarbakır minyatürüdür (Şekil 5). Bu minyatürde sanatçı, Suriçi bölgesinin 16. yüzyıldaki görünümünü yüksek bir detay seviyesiyle resmetmiştir.

Şekil 5. Matrakçı Nasuh'un Diyarbakır Minyatürü (Ayduz, 2009).

Diyarbakır minyatürü; Matrakçı Nasuh'un, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1533-1536 yılları arasında çıktığı ilk İran ve Irak seferlerine dair bilgilerin yer aldığı "Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn" isimli eserinde yer almaktadır. Eserin orijinal nüshası, İstanbul Üniversitesi Kitaplığında, TY 5964 envanter numarası ile muhafaza edilmektedir (Göyünç, 1994, s.467). Bu eser incelendiğinde şehirdeki tarihi yerleşimin ve kent silüetinin günümüz ile uyumlu olduğu görülür. Eserde; surlar, kaleler, köprüler ve camiler gibi anıtsal yapıların yanında sivil yerleşimler de tasvir edilmiştir. Bu yapıların neredeyse tamamı günümüzdeki yerlerinde konumlanmıştır.

Eser analiz edilirken öncelikle çizimin konumlandırılması incelenmiştir. Eserde tasvir edilen yapıların günümüzdeki konumları ile karşılaştırılması güncel uydu görüntüleri incelenerek yapılmıştır. İlk olarak sanatçının eseri hangi bakış açısıyla ve hangi konumlandırma ile yaptığı incelenmiştir. Eser, Suriçi'nin kuzey kısmından güney kısmına bakılarak çizilmiştir (İç kale Bölgesi'nden On Gözlü Köprü yönüne doğru). Ardından eserde yer alan anıtsal yapılar malzeme, doku ve mimari plan yönünden detaylı olarak incelenmiştir. İnceleme ve günümüz ile konumlarının kıyaslanmasının ardından, bu eserlerin tarihçelerine bakılarak yapım tarihlerinin minyatürün çizildiği 16. yüzyılda var olup olmadıkları incelenmiştir. Tespit edilen tüm yapıların tarihi minyatürün yapım tarihi ile örtüşmektedir. Bu aşamaların sonrasında tespit edilen anıtsal yapıların isimleri eserin üzerine eklenmiştir ve uydu haritası üzerinde konumları işaretlenmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Matrakçı Nasuh'un Diyarbakır Minyatürü'nde Yer Alan Anıtsal Yapıların Günümüz Uydu Görüntüleriyle Konumlarının Karşılaştırması.

Makaleye konu olan 382 ada, 28 ve 29 numaralı parseldeki yapı; hemen yanında bulunan Şeyh Mutahhar Cami'nin güneydoğu kısmındadır. Aynı şekilde minyatürün de güneydoğu kısmında bir sivil yapı olduğu açıkça belli olan bit tasvir mevcuttur (Şekil 7). Bundan yola çıkarak ilgili alanda on altıncı yüzyılda da sivil mimari örneklerinin olduğu yorumu yapılabilir.

Şekil 7. Karşılaştırma Sonucunda Çalışma Alanının Matrakçı Nasuh Diyarbakır Minyatürü'nde Yer Aldığı Tahmin Edilen Bölümü.

2. Yapının Mimarisi ve Restorasyon Öncesi Durumu

Zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı istekler nedeniyle birçok tarihi yapı özgün işlevini yitirmekte, ilk yapılış amacından farklı bir işleve hizmet vermek için uyarlanmaktadır (Ahunbay, 2020, s. 97). Bu yapı da başlangıçta konut olarak inşa edilmiş sonra ise kafeteryaya dönüştürülmüştür (Şekil 8).

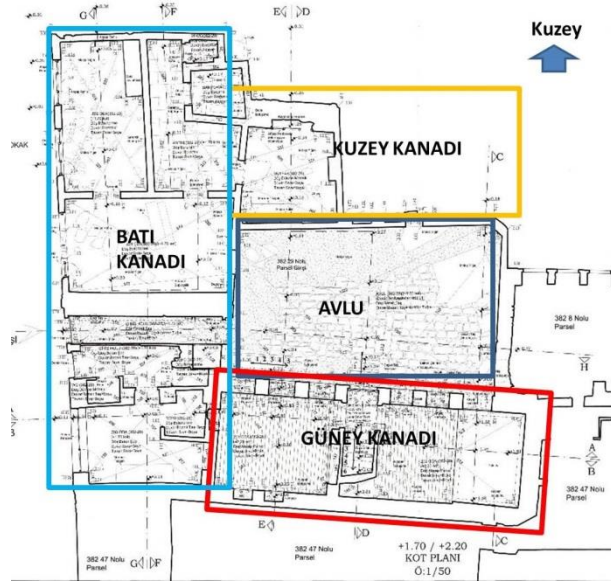
2014 yılında meydana gelen bölgedeki toplumsal olaylardan ötürü sokağa çıkma yasaklarının ilanından önceki süreye kadar kafe olarak işletilen bu yapıya, yeni işlevinin gerektirdiği ihtiyaçları karşılaması için betonarme muhdesler eklenmiştir. Zamanla özgün hali iki katlı ve avlulu olan tescilli kültür mirasına uygun olmayan bazı müdahaleler de bulunulmuştur.

Şekil 8. Yapının Kafeterya Olarak İşlevlendirildiği Zamana Ait Görseller (Pıya Mutfak Arşivi).

Hendek olayları öncesinde, yapıya kafeterya işlevi verildiği ve içerisinde sürekli bir insan sirkülasyonu olduğu için yapının düzenli olarak bakımlarının yapıldığı düşünülmektedir. Bu sebeple yapının bazı örtü sistemi ve taşıyıcı duvarlarında herhangi bir bozulma görülmemiştir. Fakat yapı, inşa edildiği tarihten itibaren hem malzemenin kullanım ömrüyle ilgili sorunlar hem de işlevin ortaya çıkardığı mekân ihtiyaçları nedeniyle çeşitli müdahalelere maruz kalmış ve bazı deformasyonlar ortaya çıkmıştır. Yapının özgün plan düzeni bozulmuştur (Şekil 9).

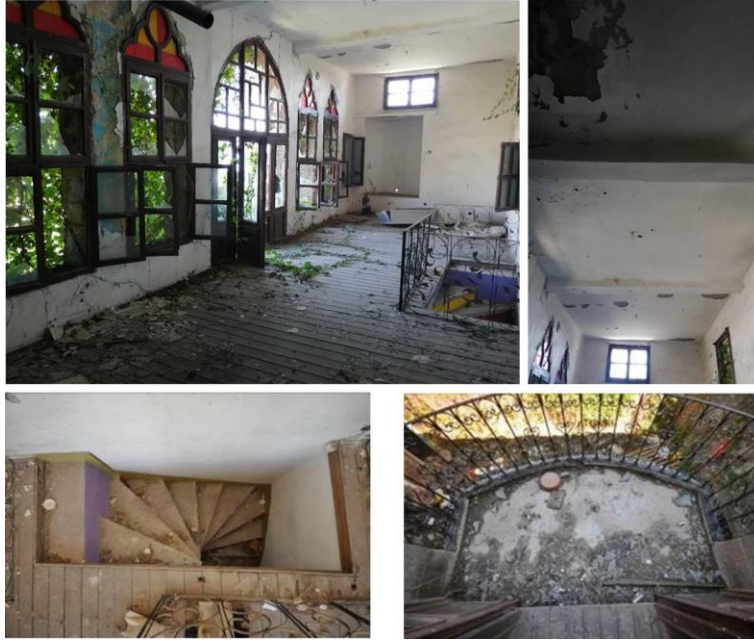
Geleneksel Diyarbakır konutunda, oda-eyvan-oda olan plan sistemi hâkimdir (Dalkılıç, 2011). Bu düzen değiştirilerek birinci kat tek oda haline getirilmiştir. Ayrıca özgün hali açık çıkma olan bu kısım beton malzemeler kullanılarak balkona dönüştürülmüştür. Döşeme ve damı tamamen bozularak betonarme olarak yeniden inşa edilen konutun dam kısmında olması gereken özgün taş korniş ve saçaklar da mevcut değildir. Ana giriş kapısı ve yapıda mevcut olan tüm ahşap doğramalar, özgün değildir. Ahşap kirişlerde de esnemeler ve yapısal bozulmalar mevcuttur (Şekil 10 -12).

Şekil 9. Konutun Zemin Kat Planı (Diyarbakır Rölöve Anıtlar Bölge Müdürlüğü Arşivindeki Çizim Üzerinden Düzenlenmiştir.)

Şekil 10. Giriş Katındaki Odaların İç Mekânları.

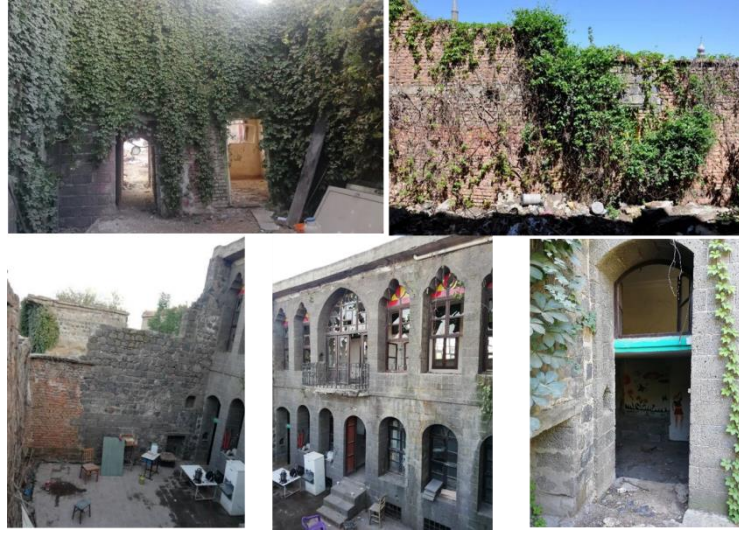

Şekil 11. Birinci kattaki Mekânlardan Görünümler.

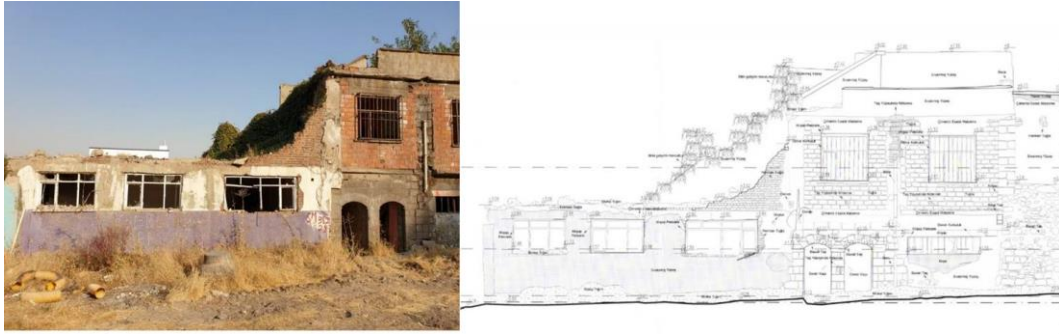
Şekil 12. Konutta Kullanılan Ahşap Kirişlerdeki Bozulma ve Esnemeler.

Yapının avlu döşemelerde ve duvarlarında; özgün taş kayıpları, kırılma ve bozulmalar vardır. Avlu duvarı çeperlerinde özgün bazalt taşı döşemeler kaldırılarak toprak eklenmiş ve küçük boyutta bir bahçeye dönüştürülmüştür. Ayrıca avlunun doğu, batı ve güney duvarlarında ateş tuğla ve delikli tuğlalar kullanılarak tamamlamalar yapılmıştır. Güney kanatta özgün dam kısmının kaldırılmasıyla yok olan taş saçak ve kornişlerin yerine PVC malzemeden üretilen borular kullanılarak su tasfiye ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (Şekil 13).

Şekil 13. Avlu Cephelerinden Farklı Görünümler.

Giriş katındaki oda duvarlarında malzeme kayıpları mevcuttur. Batı kanadı ise özgünlüğünü tamamen yitirmiştir. Kanat, kendi parseli üzerine betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Hendek Olayları'nın sonrasında da güney kanatta yapının taşıyıcı strüktürüne zarar verecek herhangi bir tahribata rastlanılmamıştır. Fakat batı kanatta, betonarme muhdes yapıda ise ciddi tahribatlar söz konusudur. Zemin artı bir kattan oluşan bu kısmın birinci katı neredeyse tamamen yıkılmıştır. Konut, kafeterya olarak işlevlendirildiği için özellikle batı kanadına ihtiyaçlarını gidermek için birçok müdahalede bulunulmuştur. Yapının batı kanadında yer alan ve sonradan eklenen bölümlerin; kafenin depo, tuvalet ve mutfak işlevini yerine getirilmesi için inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yapı birimi; çimento, delikli tuğla ve pvc doğrama gibi modern malzemelerle özgün parseli yeniden inşa edilmiştir. Yapının bütünlüğü ile özgünlüğünü bozmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. Batı Cephesi Fotoğraf ve Çizimi.

Binanın kuzey cephesi Suriçi' nin ana akslarından olan Yeni Kapı Caddesi'ne bakmaktadır. Geçmişte bu cepheye bitişik bir konut bulunmaktaydı. Bu cephe, olayların sonrasında 382 ada 8 numaralı komşu parselde yer alan yapı yıkıldığından caddeden açık olarak izlenmektedir (Şekil 15). Konutun avlu duvarına bitişik halde yer alan 8 numaralı parseldeki yıkılmış yapıya ait duvar üzerinde nişler görülmektedir. Ayrıca moloz taştan inşa edilen avlu duvarında da büyük kayıplar meydana gelmiştir.

Şekil 15. Kuzey Cephesi Fotoğraf ve Çizimi.

Konutun ana yapısı diye nitelendirebilecek kısmen ayakta kalabilen kalan güney kanadında ise dam ve döşemelerin, merdivenin ve balkon kısmının özgünlüğünü tamamen yitirerek demir donatılı çimento malzeme ile değiştirildiği görülmektedir. Yapılan eklemeler sonunda, yapının üst örtüsü tamamen özgünlüğünü yitirmiştir (Şekil 16). Demir donatılı beton ile yapılan bu kısımlar, yapıya aşırı derecede yük verdiği için öncelikli olarak bu bölümler yapıdan kaldırılmıştır.

Şekil 16. Yapıya Avluya Bakan Güney Kanadı Cephesi ve Sonradan Eklenen Metal Donatılı Betonarme Balkon.

Restorasyon uygulamalarının öncesinde yapının birçok yerinde, yöresel konut tipolojisine, özgün malzeme veya plan tipine uymayan niteliksiz uygulamaların yapıldığı gözlemlenmiştir. İç mekânlarda; güney kanatta, oda tavanlarına özgün olmayan alçı kornişler eklenmiştir. Ayrıca üst kata çıkışı sağlayan merdivenler betonarme olarak inşa edilmiştir. Merdiven korkulukları da özgün değildir. Yapıda, onarım için kullanılan tüm derz ve duvar harçları çimento içermektedir. Özgün bazalt taş duvar yüzeylerinin bir kısmı yağlı boya kullanılarak boyanmıştır. Bodrum katta ise ahşap kirişle döşeme arasında kalan kısma, günümüze ait bir malzeme olan plywood panel kullanılarak müdahale edilmiştir (Şekil 17).

Şekil 17. Özgün Taş Üzerine Yağlı Boya ile Yapılan Müdahaleler ve Bodrum Kirişlerinin Üstüne Yerleştirilen Yeni Plywood Panel.

3. Restorasyon Uygulaması

3.1. Uygulama Öncesi Hazırlık Çalışmaları

Suriçi'ndeki Hendek Olayları'nın ardından yapı, 21.03.2016 tarihinde 2016/8659 sayılı kanun hükmünde kararname ile Cumhurbaşkanlığı tarafından ivedi bir karar ile kamulaştırılmıştır (Resmî Gazete, 2016). Kamulaştırmanın ardından yapının rölöve, restitüsyon, rekonstrüksiyon ve restorasyon projeleri ile uygulama projeleri T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yapı İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ihale edilmiştir. Anıtın restorasyon projeleri, yapının özgün işlevi olan konut fonksiyonu baz alınarak hazırlanmıştır. İhale sonrası bu projelerin müellifi Arj Mimarlık Mühendislik İnşaat Restorasyon AŞ. olmuştur. Projeler ise T.C. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 23.07.2018 tarih 5.865 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Projenin uygulama ihalesi ise T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), tarafından, "Diyarbakır ili Sur İlçesi 5. Bölge 2. Etap Gavur Meydanı 234 Ada 2,12,8,9,10 Parsel; 382 Ada 8,19,21,28,29,34,35,47 Parsel; 383 Ada 7 Parsel ve 483 Ada 4,5,7 Parsellerdeki Tescilli Yapıların İnşaatı ve Altyapı ve Çevre Düzenleme İşİ" kapsamında ihale edilmiştir. İhale sonrası bu projelerin üstlenicisi Sama Bursa İnş. Yapı Taah. San. ve Tic. Ltd. Şti. olmuş ve uygulama işlemleri bu firma tarafından yürütülmüştür.

Yapı için hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin kurul onayı ve uygulama ihalesinin sonrasında, ihaleyi kazanan Sama Bursa Şirketine, Ağustos 2020 tarihinde yer teslimi yapılmıştır. Yer teslimi sonrasında gerekli planlamalar yapılarak konutun restorasyonu için çalışmalar başlatılmıştır. Yer tesliminin ardından sahada yapılan ilk işlem, şantiyenin kurulması olmuştur. Uygun alan belirlenmesinin ardından teknik ekibin saha takibini yapabilmesi adına konteyner kurulumu yapılmıştır. İş güvenliği anlamında ilk işlem ise şantiye alanının etrafının kapatılması olmuştur. Çalışma sahasının sınırları metal saç levhalar ile çevrilerek kapatılmış ve sahada iş ve işçi güvenliği sağlanmıştır. Alanda ise herhangi bir işlem ve uygulama yapılmadan öncelikli olarak konutun fotoğrafları çekilerek belgeleme işlemleri yapılmıştır.

Bahse konu toplumsal olaylar, çalışma alanında da yaşandığı için şantiye sahasında güvenlik anlamında ciddi problemlerle karşılaşmıştır. Alanda yer teslimi öncesinde teknik ekibe, emniyet güçlerinin gerekli önlemlerin alınması adına kontrollerde bulunduğu bilgisi verilmiştir. Fakat teknik ekip tarafından çalışma alanının fotoğraflanması sürerken alanda güvenlik anlamında hala ciddi risklerin devam ettiği anlaşılmıştır. Güvenliğin sağlanması adına Diyarbakır Emniyet Müdürlüğüne alanda yeniden patlayıcı madde arama yapılması için talepte bulunulmuştur. Bu talep sonrasında emniyet ekipleri yeniden detaylı arama ve imha çalışmaları başlamıştır. Arama çalışmaları sonrası çok sayıda patlayıcı tehlikeli madde veya tuzak imha edilerek şantiye sahası güvenli hale getirilmiştir (Şekil 18-19).

Şekil 18. Çalışma Sahasında Gerçekleştirilen Tehlikeli Madde Arama ve Temizlik Çalışmaları.

Şekil 19. Alanda Karşılaşılan Bazı Tehlikeli Malzemeler.

Çalışma alanında gerek toplumsal olaylar gerekse de terk sebebiyle çok büyük miktarda moloz yığıntıları mevcuttur. Uygulamaların daha rahat gerçekleşmesi için konutun tüm birimlerinde detaylı moloz temizliği yapılmıştır. El arabaları kullanılarak yapıdan uzaklaştırılan molozlar, çalışma sahasında belirlenen bir noktada istiflenmiş ve sonrasında şehirde belirlenen moloz döküm alanlarına aktarılmıştır. Temizliğin ardından hazırlanan rölöve ve projeler ile sahada bir karşılaştırma çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı molozun altında kalan kısımlar ile hazırlanan projelerin uyumlu olup olmadığının kontrol edilmesidir. Çalışma sonrasında herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Restorasyon uygulamalarında kullanılacak malzemelerin depolanması için çalışma sahasında belirlenen bazı alanlar depoya çevrilmiştir. Kullanılacak ahşap malzeme üzerinde yapılacak işlemlerin gerçekleştirileceği bir atölye kurulmuştur. Kesim, macun, emprenye gibi işlemler bu atölyede yapılmıştır.

Geleneksel mimarlıkta kullanılan malzemelerin iyi nitelikli olmaması yapıların bozulmasını hızlandırır (Ahunbay, 2020). Bu sebeple koruma işlemlerinde uygulamanın etkili bir sonuca ulaşabilmesi için uygulamanın niteliğinde olduğu kadar malzemenin seçimi de çok önemlidir. Uygulamalarda kullanılacak malzemelerin seçimi yapılırken dikkat edilmesi gereken bazı gerekliliklerde vardır. Bunlar; kullanılacak malzemenin yapının özgün dönemine uygun olması, orijinal dokuya bağlı kalmak ve yeni malzemenin ayırt edilebilir ve geri dönüştürülebilir olmasıdır. Taş, konutta kullanılan ana malzemelerden birisidir ve yapıda diğer geleneksel Diyarbakır konutlarında olduğu gibi bazalt taşı kullanılmıştır. Konutlarda kullanılan bazalt taşları, eski bir volkanik dağ olan Karacadağ'dan getirilerek kullanılmıştır. Bu sebeple restorasyon uygulama projesinde kullanılacak taşlar, Karacadağ eteklerinde yer alan taş yataklardan bloklar halinde çıkarılmıştır. Uygulamalarda kullanılacak taşlar, kesme ve moloz olarak ikiye ayrılmıştır. Moloz olarak kullanılacak taşlar kırıcılar ile uygun boyutlar halinde şantiye sahasına getirilmiş ve burada balyoz kullanılarak parçalanarak moloz duvar örümü için uygun hale getirilmiştir. Kesme taşların kesimi için de bloklar fabrikaya götürülerek burada ıslak kesim ile uygulanmıştır. Bu kesimin ardından paletli olarak şantiyeye getirilmiş ve sahada belirlenen alanlarda istiflenmiştir. Şantiye sahasına getirilen taş malzemeler, kullanılmadan önce mucartalanmıştır.³ Bu işlem hem geleneksel doku ile uyuşması açısından hem de sonradan eklenen taşların ayırt edilebilmesi için yapılmıştır (Şekil 20).

³ Mucartalama; granit, bazalt, mermer vb. doğal taşlarda yüzeyin pürüzlü hale getirilerek kaydırmazlığını ve doğal görünümlü olmasını sağlayan işlemidir. Burada fabrikada ıslak kesimden ötürü blok taş yüzeyinde kalan makas izleri bu yöntem ile kaybolmuştur.

Şekil 20. Mucarta İşlemi Yapıldıktan Sonra ve Önce Taş Yüzeyinin Görüntüsü.

Geleneksel Diyarbakır konutunda kullanılan ahşap, Hevsel Bahçeleri’nde yetişen kavak ağacıdır. Bu ağaç genellikle ince, hafif ve nispeten yumuşaktır. Konutta kullanılan ahşap özgün malzeme kavak olmasına rağmen restorasyon uygulamasında tercih edilmemiştir. Bunun en büyük sebebi bu ağacın dayanım süresinin az olması, böceklenme gibi risklere açık olması, kolay çatlaması ve işlendiğinde (testere ile kesildiğinde) dayanım özelliğini kaybetmesidir. Aşanlı (2022, s.220), geleneksel yapı teknikleriyle ilgili hazırladığı kitabında kavak ağacını; esnek, dayanıksız bir kürdan ağacı olarak tanımlamıştır. Kavak ağacıyla ilgili olarak, testere vurulduğunda ağacın büyük ölçüde dayanımını kaybederek zayıfladığını belirtmiştir.

Ayrıca konutta yapılan statik hesaplama göre, kullanılacak ahşap kirişin çapının, 25 cm çapında olması gerektiği belirtilmiştir. Fakat kavak ağacı fiziksel özelliklerinden ötürü bazı kısımları bu çapa ulaşsa dahi bütünü stabil olarak bu kalınlığa sahip değildir. Zaten konutta kiriş olarak kullanılan kavak ağacı malzemelerde bozulmalar ve esnemeler olduğu gözlemlenmiştir. Bahsedilen tüm bu sebeplerden dolayı; yapıda kullanılacak yeni ahşap kirişler, kavak ağacı yerine daha uzun bir kullanım ömrüne sahip olan sarıçam ağacı ile yenilenecektir. Bu ürün Diyarbakır çevresinde bulunmadığı için Balıkesir’in Dursunbey ilçesinden getirilmiştir.

Şantiye sahasına getirilen ahşap malzemeler, kullanılmadan önce şantiyede kurulan atölyelerde bazı işlemlerden geçirilmiştir. İlk olarak ahşap malzemelerde yer alan kalıntı ve pürüzler ahşap spirali ile alınmıştır. Eğer ahşapta çatlaklar mevcutsa ahşap macunu ile doldurulmuş ve yeniden ahşap spirali ile düzeltilmiştir. Sonrasında ahşap malzemelere rulo ile vernik içeren ahşap koruyucular 2 kat olacak şekilde sürülmüş ve emprenye edilmiştir. Emprenyenin, malzemeye homojen yayılması için emprenye havuzları hazırlanmış ve daldırma işlemi bu havuzlarda yapılmıştır. Bu işlemde 1 metre küp ahşap, 14 litre malzeme emecek süre kadar daldırma havuzunda bekletilmiştir. Havuzdan çıkartılan malzemeler kurumaları için birbirine değmeyecek şekilde 48 saat kurumaya bırakılmış ve ardından ahşap hazırlık süreci tamamlanmıştır (Şekil 21).

Şekil 21. Kullanım Öncesi Ahşap Malzemelere Yapılan Bazı İşlemler.

Konutta var olan harçların neredeyse tamamının çimento içerikli harç ile değiştirildiğinden harç içeriğinin belirlenmesi, önemli bir aşamadır. Duvar harcı, ince ve kalın derz harcı, dam tesviye harcı, dam harcı, kaba sıva harcı, ince sıva harcı ve enjeksiyon harcı olmak üzere farklı yerlere farklı harç reçeteleri uygulanmıştır. Bu reçeteler hazırlanırken özgün malzeme, geleneksel doku ile uyum ve dayanım gibi esaslar gözetilmiştir.

4.2. Uygulama Müdahaleleri

Konutta restorasyon uygulamaları için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra uygulamalar için belirli bir öncelik sırası belirlenmiştir. Bu sıralamanın ilk başında yapıya aşırı yük veren donatılı betonarme malzemelerin kaldırılması yer almıştır. Bu bölümleri yapıdan uzaklaştırmadan bazı hazırlıkların yapılması gerekmiştir. Önce yapıda yer alan muhdes ahşap doğramaların sökümü yapılmıştır. Sonrasında ise kapı, kemer pencere boşlukları gibi açıklıklar “ahşap askılama” yöntemi ile askıya alınmıştır. Yapılan malzeme ve tipolojik incelemeler sonunda, muhdes olduğuna karar verilen yapıdaki tüm pencere ve kapı doğramaları hassas bir işçilik ile sökülüştür.

Binanın taşıyıcı elemanlarını güçlendirmek ve yapısal bütünlüğünü korumak için kullanılan “askılama metodu” betonarme yüklerin yapıdan uzaklaştırılması için gerekli bir aşamadır. Askılama işleminde her bir açıklık için ayrı bir tasarım yapılmış ve kemer gibi geniş açıklıklarda daha yoğun dikmeler atılmıştır. Askılama yöntemi taş kayıplarını önlerken aynı zamanda yapının mukavemeti de güçlendirilmiştir. Bu uygulama konuttaki tüm yapı birimlerinde yer alan pencere, kemer ve kapı gibi açıklıkların tamamına uygulanmıştır (Şekil 22).

Şekil 22. Askılama İşlemi Hazırlık ve Uygulama Aşamaları.

Yapıdaki beton ve betonarme ekler kaldırılmıştır. Konutun restorasyon aşamalarında öncelik sıralaması olarak ilk başlarda yer alan bu uygulamadaki amaç; yapıya aşırı yük veren, özgün olmayan ve çimento içeren kısımların yapıdan uzaklaştırılmasıdır.

Çimento, özgün malzemeye birlikte kullanıldığı takdirde bazı problemlere de sebep olmaktadır. Yapıya entegre edilerek kullanılan çimento içerikli malzemelerin sonucunda en yaygın görülen problem tuzlanmadır. Çimento kullanımı sonrası ortaya çıkan tuzlanma türleri de sodyum karbonat ile potasyum karbonattır (Zakar ve Eyüpgiller, 2018, s. 110). Tarihi yapılarda çimento kullanımının potansiyel zararlarından birisi de nem kontrolüdür. Nefes alabilir özellikte olan geleneksel malzemelerle birlikte kullanılan çimento düşük nem geçirgenliğine sahip olduğundan yapıdaki nem dengesini bozabilir. Ayrıca yapıda kullanılacak malzemenin özgün doku ile uyumlu olması gerekmektedir. Tarihi yapıların özgün dokusu ve estetik değeri, çimento ile yapılan müdahalelerle zarar görebilir.

Alınan önlemlerin ardından yapıda kırım işlemleri başlamıştır. Bu işlemler yapılırken güçlü mekanik aletlerin kullanımı; yapı malzemelerine zarar verebilir, çatlaklara neden olabilir veya yapısal bütünlüğü riske atabilir. Bu sebeple bu uygulama yapıya zarar vermeyecek şekilde tamamen insan gücüne dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamada en fazla 10 kg ağırlığa sahip balyozlar kullanılmıştır. Kirişlerin kırımında ise çekiç ve murçlar kullanılmıştır. Demir donatının kesimi için spiral kullanılırken özgün duvarlara yakın duvarlarda demir makası kullanılmıştır (Şekil 23).

Şekil 23. Demir Donatının Kesimi İçin Kullanılan Demir Makas ve Spiral ile Kesim Yöntemleri.

Bazı yüzeylerde raspa uygulanmıştır. Raspa, bir yüzeyden boya ve sıva gibi katmanların çıkarılması işleminin yapıldığı el aletidir. Aynı zamanda bu alet ile yapılan işlem de raspa olarak adlandırılmaktadır. İç ve dış mekânda özgün sıvalar bilinmeyen bir tarihte sökülerek çimento esaslı harçla sıvanmıştır. Ayrıca yapıdaki tüm derzlerin içeriğinde çimento mevcuttur. Bu işlemin başlangıcında belirlenen pilot bölgelerde araştırma raspası yapılmış ve özgün sıva ya da bezeme olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan incelemelerde herhangi bir özgün sıva veya herhangi bir bezemeye karşılaşmamıştır. Yapıdaki çimento malzemelerle yapılan tüm niteliksiz onarımlar, dişli murç veya tarak gibi küçük el aletleri kullanılarak yerine göre ince ve kalın raspa yöntemleri ile temizlenmiştir. Geçmiş onarımlarda kullanılan bütün derz harcı içeriğinde çimento olduğu için tüm özgün yapı birimlerinde derz raspası uygulanmıştır.

Yapıya ilk yapılan müdahalelerden biri de avlu duvarlarını çevreleyen, yer yer cephe duvarlarında ve damın üst kısımlarında da gözüken ağaç ve bitki oluşumlarının yapıdan uzaklaştırılmasıdır. Müdahale edilmediği takdirde ciddi tahribatlara yol açabilecek potansiyelde olan bitki oluşumlarının, yapılacak uygulamalar öncesinde kaldırılması gerekmektedir.

Yığma duvar üzerinde bulunan ağaç ve bitki oluşumu duvarın fiziki ve kimyevi yapısını bozar. Duvar, onarım veya yapısal güçlendirmeden önce mevcut ağaç ve bitki oluşumlarından arındırılmalıdır. Tarihi yapıların cephelerinin sarmaşıklarla kaplı olması, hoş bir görsel etki yaratsa da durumun koruma açısından sakınca yaratıp yaratmadığı değerlendirilmelidir. Eğer sarmaşıkların cepheye tutunmak için uzattıkları kökler cepheyi, duvar örgüsünü zedeliyor ve çatlamalara neden oluyorsa kaldırılmaları gerekir (Ahunbay, 2021, s. 92).

Gerekli incelemeler yapıldığında sarmaşıkların geniş ölçüde yapıyı sardığı ve duvarlara yapıştıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, sarmaşık yoğunluğunun olduğu bölgelerde nemin birikmesine ve hava sirkülasyonunun azalmasına neden olabilir. Bu durum, uzun vadede derz açılması veya çatlamasına sebep olabilir. Kâgir yapılarda, konutun yakınında olup müdahale edilmeyen ağaç oluşumları ise taşın yapısında da ciddi tahribatlara yol açabilir. Tüm avlu duvarlarında, avlu döşemeleri çevresinde ve damlarda tüm bitki oluşumları temizlenmiştir (Şekil 24).

Şekil 24. Bodrum Katı İniş Merdivenlerinde Görülen Gövdesi 17 cm Çapındaki Ağaç.

Mikro kumlama ile yapının özgün taş yüzeyleri temizlenmiştir. Restorasyon uygulamalarında mikro kumlama, bir yüzeyin temizlenmesi için kullanılan yaygın bir yöntemdir. Bu yöntemde, basınçlı havanın kullanıldığı özel aletlerle yüzeye ince granül boyutlara sahip özel kum veya diğer aşındırıcı malzemeler püskürtülerek yüzeydeki kir, boya, pas veya diğer istenmeyen tabakaların çıkarılması sağlanır.

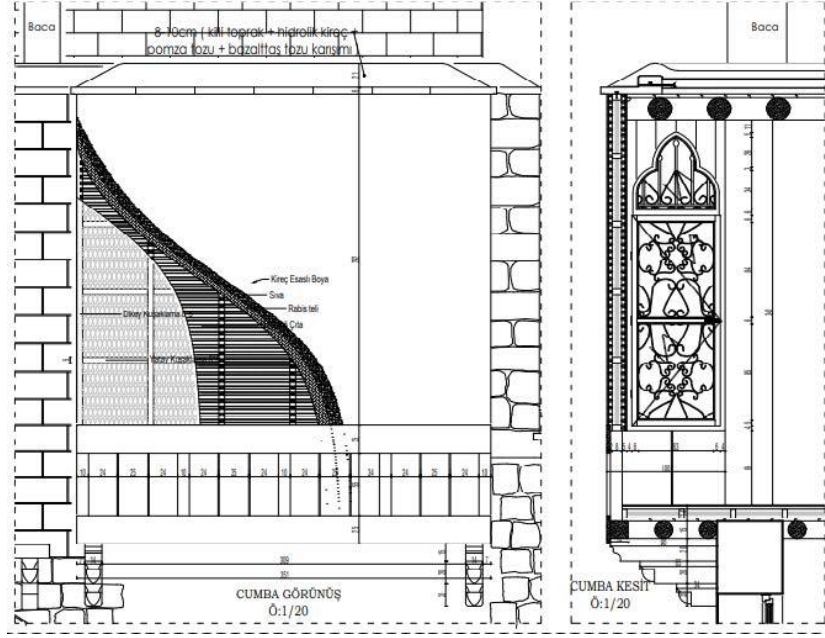
Bu uygulama uygun olmayan bar basıncı, yanlış mesafe ve yanlış malzeme ile kullanıldığında esere zarar verebilir bu sebeple yetkin kişiler tarafından uygulanmalıdır. Kontrollü mikro kumlama ile mekanik temizlik uygulanması konutta konservatörlerin gözetiminde uzman ekip tarafından yapılmıştır. İlk olarak; uygulamada kullanılacak bar basıncı ve mesafenin belirlenmesi için benzer özellikteki bazalt taş üzerinde denemeler yapılmış, ardından özgün duvara bu işlem uygulanmıştır (Şekil 25).

Şekil 25. Konutta Yapılan Mikro Kumlama İşlemleri.

Yapının üst örtü sistemi, cumba, avlu döşeme ve duvarları, dam parapetlerinde bütünleme uygulanmıştır. Ahunbay (2020); bütünlemeyi, bir bölümü hasar görmüş ya da yok olmuş yapı ve öğeleri ilk tasarımındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde geleneksel ya da çağdaş malzeme kullanarak tamamlama işlemi olarak tanımlamıştır.

Konutun restitüsyon projesinde batı kanat birinci kattaki odada cepheye bakan bir cumba tespit edilmiştir. Yöresel terminolojide “şahnışin” adı verilen bu yapı birimi, yapının bütünlüğünü sağlamak için yeniden inşa edilmiştir. Diyarbakır geleneksel konutlarıyla ilgili en kapsamlı kaynaklardan biri olan Orhan Cezmi Tuncer’ in (1999) “Diyarbakır Evleri” adlı çalışması incelendiğinde cumbaların ahşap strüktür ile inşa edildiği görülmektedir. Bu sebeple inşa edilecek cumbada ana strüktür ahşap olup bazalt taş ve ateş tuğlası beraber kullanılmıştır.

Şekil 27. Cumba Ön Görünüş ve Kesiti (Diyarbakır Rölöve Anıtlar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Cumbanın imalatında ilk olarak 8x5 cm kesitinde ve çam ağacından imal edilen ahşap malzeme ile dikey, yatay ve çapraz kuşaklama yapılmıştır. Ardından alt kısımlara, bazalt taşlar eklenmiştir. Bu aşamada hem taşların birbiriyle oturmalarını sağlamak hem de cumbanın mukavemetini artırmak amacıyla kenetleme uygulaması yapılmıştır. Bu işlem, kurşun kullanılarak ve paslanmaz galvaniz kenetler ile yapılmıştır. Kenetleme işleminde, öncelikle kullanılacak taşlar matkap kullanılarak delinmiştir. Ardından temin edilen kurşun malzeme eritilmiş ve kenetleme işlemi yapılmıştır. Bu işlemde kenetlenecek taşların aynı hizada olması ve yüzeyin temiz olması önemlidir. Ayrıca kenet olarak kullanılacak malzeme paslanmaz metallere tercih edilmelidir. Taşlar döşendikten ve kuşaklar da çakıldıktan sonra ateş tuğlalar döşenmiştir. Sonrasında bağdadi çıtalar yerleştirilmiş ve cumbanın iç ve dış duvarları kireç esaslı sıva ile sıvanmıştır (Şekil 28-29).

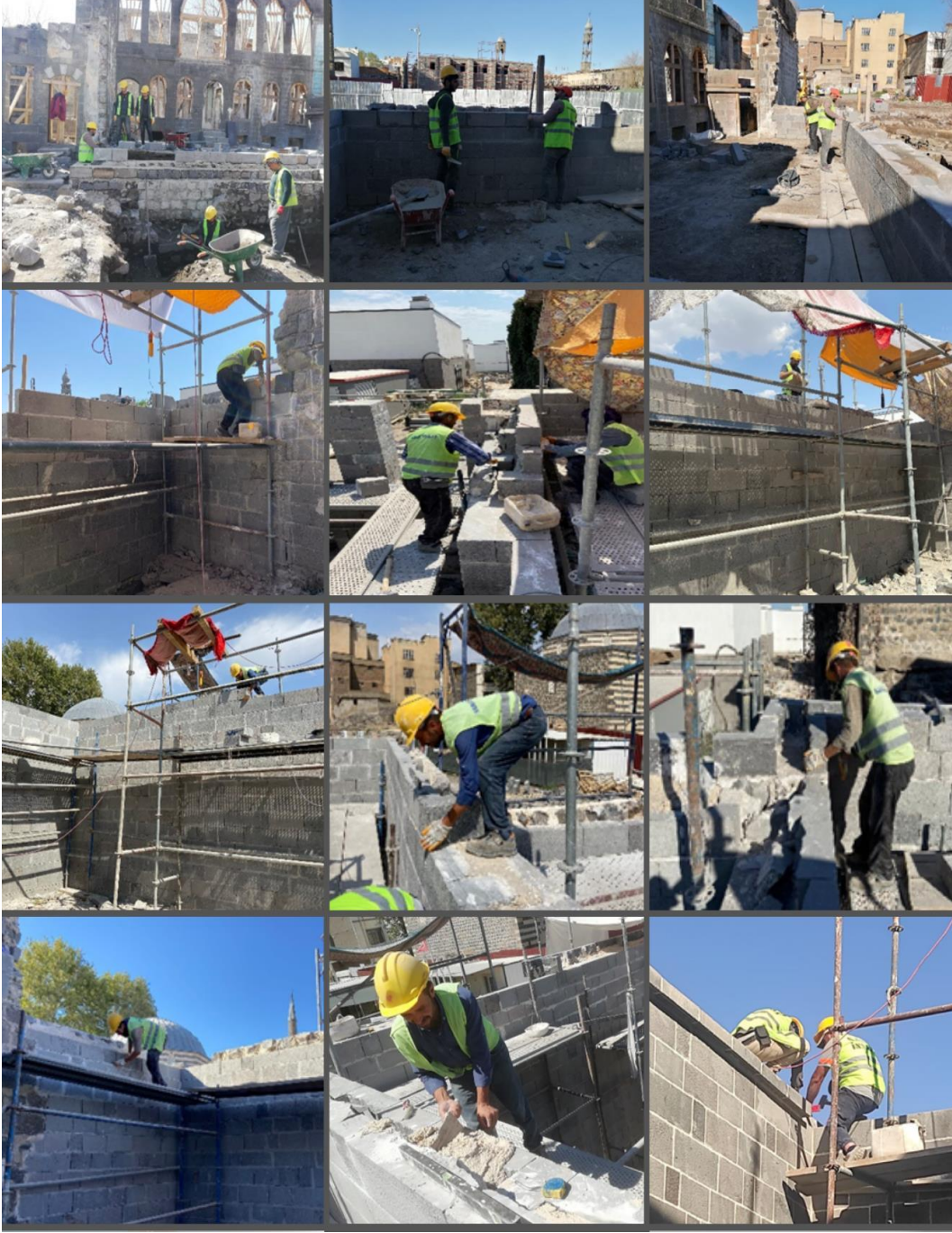

Şekil 28. Kurşun ile Taşların Kenetleme İşlemi.

Şekil 29. Bağdadi Çıtaların Yerleştirilmesi.

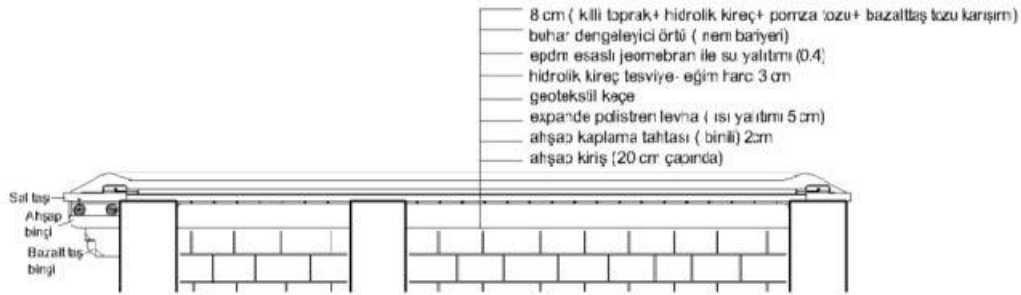
Bütünleme yapılan yapı birimlerinden birisi de avludur. Avlunun sınırları, 1953 yılında hazırlanan restitüsyon projesindeki tasarruf krokisine göre belirlenmiştir. Avlunun cephe duvarları ise karşılaştırmalı mimari örnekler ve Diyarbakır geleneksel sivil mimari tasarım ilkelerine uygun olarak tamamlanmıştır. Öncelikle avlu duvarlarının özgün olmayan kısımlarında (avlu doğu duvarının güney kısmı ile güney duvarının tamamı) kırım yapılmış ardından avlu özgün kotuna ulaşmak için kazı yapılmıştır. Kazıda özgün avlu duvarlarına rastlanılmıştır. Bulunan sınırlarda ince yonu bazalt taş kullanılarak avlu duvarları örülmüştür. Duvar bitimlerine, bazalt taştan imal edilen harpuştalar eklenmiştir (Şekil 30).

Şekil 30. Avlu Duvarlarının ve Harpuştaların İmalat Aşamaları.

Yapının geleneksel, özgün düz dam çatı örtüsü araştırılarak konutun düz teras çatısı ve yalıtımı yeniden yapılmıştır. Geleneksel Diyarbakır evleriyle ilgili ilk kapsamlı çalışmalardan birini yapan Erginbaş (1953), çalışmasında tipik bir Diyarbakır evinde özgün dam sistemine dair bilgiler vermektedir. Konutta yok olan özgün dam birimi verilen bu bilgilerin ışığında çağımızın imkânları ile yeniden yapılmıştır. Geleneksel Diyarbakır evi üst örtüm sisteminde, tavan kısmında ilk olarak ahşap kirişlerin üzeri tahta levhalar ile kaplanmaktadır. Bu kaplamanın üzerine yonga ile hasır veya saz serilmektedir. Bunların eklenme amacı tavandaki ahşap malzemeler ile sıvı temasını kesmektir. Üzerine yoğrulup dinlendirildikten sonra toprak harç, saman ile karıştırılarak serilmekte, en üst tabaka ise sıvanmaktadır.

Konutta yeni inşa edilecek üst örtü sistemi ise rekonstrüksiyon projesinde, geleneksel Diyarbakır evlerine benzer şekilde çağdaş teknolojilerden de faydalanılarak Şekil 31’de görüldüğü gibi belirlenmiştir.

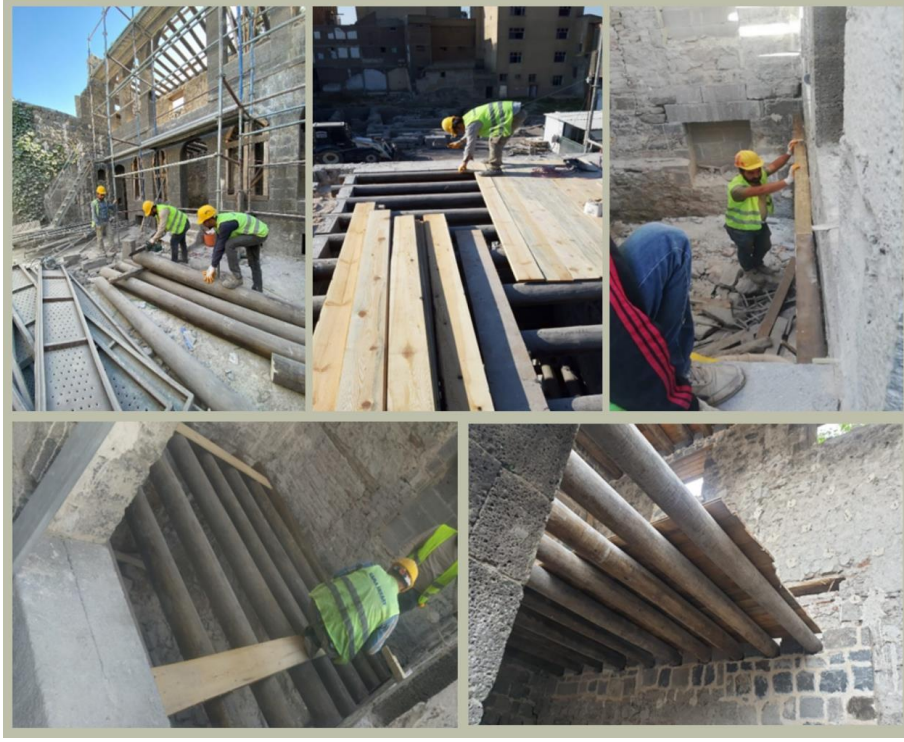
Şekil 31. Konutta Yeniden Yapılan Dam Detayı (Diyarbakır Rölöve Anıtlar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Üst örtünün oluşturulması için ilk başta avluya ve dışarıya açılan saçaklarda beden duvarının bitiminde taş bingiler, taş bingiler üzerine, ahşap bingi ve ahşap kirişler yerleştirilmiştir. İç yüzeylerde ise empenye edilmiş ahşap kirişler yerleştirilmiştir. Ahşap kirişlerin üzerine ahşap kaplama tahtaları çakılarak beden duvarlarının çevresine bazalt sal taşları ve bazalt çörtenler döşenmiştir. Sal taşlarının ve ahşap kaplamanın üzerine geleneksel yapım sisteminde kullanılan yonga, hasır ve sazın yerine aynı işlemi görebilmesi için nem bariyerleri serilmiştir. Nem bariyerlerinin üzerine ise hidrolik kireç harcı ile saçak kısımlarına eğim vererek 10 cm kalınlığında tesviye harcı (eğim harcı) serilmiştir. Tesviye harcı üzerine de 2 kat olarak elastomer esaslı polyester keçe taşıyıcılı su yalıtımı malzemesi serilmiştir. Su yalıtımının üzerine ise ısı yalıtımı için strafor malzeme eklenmiş ve üzerine geotekstil keçe serilmiştir. Keçenin üzerine, 5 cm kalınlığında killi toprak, hidrolik kireç, pomza ve bazalt taş tozu karışımından yapılan harç %1 eğimle serilmiştir. Harç üzerine ise sürülebilir şeffaf likit mebran su yalıtımı yapılmıştır. Üst örtünün en üst kısmına ise ultraviyole ışına dayanıklı, sürme su yalıtımı 2 kat olarak sürülmüştür (Şekil 32).

Şekil 32. Dam Harcının Serilmesi.

Yenileme, özgün bir kültür varlığında kısmi veya bütünsel olarak yapı ögesinin ya da esere ait bir dokunun değişimidir. Eğer malzeme dayanımı düşükse ya da sağlamlaştırılarak yeniden kullanım mümkün değilse bu yöntem başvurulur. Yenileme uygulamasında özgün malzeme korunmadığından minimum seviyede başvurulmalı ve bu karar verilirken dikkat edilmelidir. Konutta kullanılan doğrama, döşeme kirişleri gibi ahşap malzemeler belirtilen sebeplerden ötürü yenilenmiştir (Şekil 33). Derzler de çimento esaslı harç ile yapıldıklarından dolayı yenilenmiştir.

Şekil 33. Konuttaki Ahşap Malzemelerin Yenilenmesi.

Konuttaki belirlenen özgün yığma duvarlarda enjeksiyon uygulanmıştır. Enjeksiyon işlemi günümüzde kâgir yapıların onarımında kullanılan en yaygın çağdaş yöntemlerden biridir. Enjeksiyon uygulaması; genellikle yapının dayanıklılığını artırmak, çatlakların kapatılması, yapısal hasarların onarımı ve zayıf noktaları güçlendirmek gibi amaçlar için kullanılır (Akbulut vd., 2018). Konutta uygulanan enjeksiyon işleminde, hidrolik kireç bazlı enjeksiyon harcı kullanılmıştır. Enjekte işleminin tamamlanmasının ardından, hortumlardan sızan enjeksiyon harcının kalıntı ve izleri, su ve yumuşak fırça kullanılarak temizlenmiştir. Enjeksiyon uygulaması sonuç olarak bir harçlı imalat olduğu için uygulama yapılırken hava sıcaklığına dikkat edilmiş, bu sebeple uygulamanın yapıldığı gün içerisinde sıcaklığın 10 C° altına düştüğü günlerde bu uygulama yapılmamıştır.

382 ada, 29 parselde yer alan muhdes yapının yıkımının ardından konuttaki rekonstrüksiyon uygulamalarına başlanılmıştır. Ahunbay'a (2020) göre rekonstrüksiyon; tümüyle yıkılmış, yok olmuş ya da çok harap durumda olan bir anıtın veya sitin eldeki verilere dayanılarak yeniden inşa edilmesidir. Konuttaki rekonstrüksiyon uygulamaları, ilk olarak Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 24.04.2019 tarihli ve 6747 sayılı kararlı onayı ile hazırlanan rekonstrüksiyon rapor ve projelerine göre yapılacakken, yapılan kazıda ortaya çıkan özgün temel izleri esas alınarak, Rest. Uzm. Y. Mimar Nilgün Olgun danışmanlığında hazırlanan revize restorasyon raporu ile yapılmıştır. Uygulamaya başlamadan önce, özgün zemin kotlarına ulaşmak için parsel üzerindeki muhdes yapı birimleri kaldırılmıştır. Ardından harita mühendisleri tarafından proje sınırlarını belirlenmiştir. Projedeki kot ve ölçülere göre temel kazıları yapılmıştır.

Kazı sonrasında, özgün temel duvarlarına ait izler ortaya çıkarılmıştır (Şekil 34). Özgün temel izlerine rastlanıldığı için başlangıçta kabul edilen rekonstrüksiyon projesi, özgün yapı esas alınarak yeniden revize edilmiştir. Kazı devam ederken rastlanılan özgün taşlar, temel duvarlarında kullanılmak için ayrılmıştır. Mevcutta olan özgün temellerde su basman kotuna kadar bu taşlar kullanılmıştır.

Şekil 34. Kazı Sonrasında Özgün Temel Duvarlarına Ait Ortaya Çıkan İzler.

Kazı alt kotunda, toprak zemin silindirler ile sıkıştırılmış ardından da 15 cm derinliğinde taş blokaj yapılmıştır. Mevcutta olmayan temellerin yerine ise yeni temeller yapılmıştır. Hazırlanan temel duvarlarının üzerinde hidrolik kireç harcı kullanılarak, özgün örüm tekniğiyle bazalt taştan beden duvarları oluşturulmuştur. Beden duvarında ince ve kaba olarak iki farklı taş örgü sistemi kullanılmıştır. Bir yüzeyi ince yonu diğer yüzeyi moloz taş örgü sistemi dış cepheler, avluya bakan cephelerde; eyvan beden duvar yüzeylerinde ise ince yonu taş örgü kullanılmıştır. İnce yonu taş yüzeylerinde kireç esaslı malzeme ile derzler yapılmıştır. Moloz taş yüzeyli sistem ise kireç esaslı harç ile sıvanmıştır (Şekil 35).

Şekil 35. İki Yüzü de İnce Yonu Olan Beden Duvarı İmalatı.

Beden duvarları yükselirken taş bingiler, pencere ve kapıların söve, kemer ve lentoları da yerlerine konulmuştur. Lentolar, beden duvarları içerisine en az 15 cm binecek şekilde bazalt taştan imal edilmiştir. Yeni imal edilen taşların tamamına hem tarihi çevreye hem de 28 numaralı parseldeki özgün yapının dokusuna uyması için mucartalama işlemleri yapılmıştır (Şekil 36).

Şekil 36. Kemerlerin Oluşturulması İçin Kalıp İskelesi Kurulumu.

Zemin kotunda avlu döşemelerinde altına mekanik ve elektrik altyapısı döşenmiş, ardından da toprak sıkıştırılarak üzerine taş blokaj yapılmıştır. Blokajın üzerine kireç esaslı eğim şapı atılarak, düzeltme harcı yapıldıktan sonra da kireç esaslı harç ile bazalt taş döşenmiştir. Döşemelere hidrolik kireç harcı ile derzler yapılmıştır. İç mekân döşemelerinde de gerekli tesisatlar yapıldıktan sonra zemin sıkıştırılarak taş blokaj uygulanmıştır. Blokajın üzerine hidrolik kireç esaslı tesviye harcı serilmiştir. Tesviye harcının üzerine su yalıtımı yapıldıktan sonra sırasıyla geotekstil keçe -strafor – keçe olacak şekilde yalıtım malzemeleri eklenmiş ve harcı yapılarak kireç esaslı harç ile bazalt taş döşeme kaplaması yapılmıştır. Son aşamada ise döşemelere hidrolik kireç harcı ile derzler yapılmıştır (Şekil 37).

Şekil 37. İç Mekânlarda, Eyvanda ve Avluda Yapılan Taş Döşeme ve Derz Uygulamaları.

SONUÇ:

Zamanla evrilen koruma anlayışı; günümüzde farklı düşünceler, farklı iş birlikleri ve disiplinler arası birimlerle iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Restore edilen konutta yapılan uygulama çalışmalarında; mimarlar, inşaat mühendisleri, makine mühendisleri ve restoratörler görev almış ve yapılan her müdahale bahsedilen teknik kadro tarafından planlanmıştır. Konutta yapılan koruma uygulamalarında özgün yapıyı gölgeleyecek ya da arka plana atacak, herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Ayırt edilebilen, yapının ve yapı çevresinin kimliğiyle uyumlu müdahaleler yapılmıştır. Konuttaki yapılan müdahaleler tespitlere dayalı gerçekleşmiştir ve eklemeler ayırt edilebilir niteliktedir.

Tarihi yapıların korunmasında uygulanacak metotlar, gelişen teknolojinin sunduğu imkânlar ile desteklenebilmektedir. Yapıda kullanılan enjeksiyon işlemleri, üst örtü sistemindeki yalıtım

malzemeleri ve mikro kumlama gibi yöntemler, çağımızın bize sunduğu imkanlardandır. Bu bağlamda geleneksel teknikler ve çağdaş tekniklerin entegre olarak beraber kullanılması ile yapının koruma sürecine destek olunmuş ve yapılan koruma işlemlerinin uzun soluklu olması amaçlanmıştır.

Günümüzde tarihi binalar, kullanıcılarının konfor ihtiyaçlarını karşılamakta eksik kalabilmektedir. Bu sebeple de konutta bazı düzenlemeler yapılmıştır. Özgün ıslak hacim avludaki geçit koridorunda yer almaktadır ve yeni yapılacak ıslak hacim, ilk projede avluda önerilmiştir. Revize projeler ile bunlar kullanıcı konforu için değiştirilmiş ve ıslak hacimler iç mekâna alınmıştır. Ayrıca yapıda yapılan restorasyon projesine doğalgaz tesisatları eklenmiştir. Bu eklemeler ve düzenlemeler kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılaması açısından oldukça olumlu müdahalelerdir.

Ülkemizde 6 Şubat 2023'te elim bir deprem felaketi yaşanmış ve restore edilen geleneksel konutun bulunduğu Diyarbakır iliyle birlikte toplam 10 farklı şehir, bu depremlerden etkilenmiştir. Depremin ardından deprem bölgesindeki şehirlerde, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile olağanüstü hal ilan edilmiştir (Resmî Gazete, 2023a). Bu kararın ardından, 127 sayı, 03.03.2023 tarihli ve "Olağanüstü Hal Kapsamında Kamu Alımları, Alacakları ve Sosyal Tesislerine İlişkin Bazı Tedbirlerin Alınması" isimli yeni bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayınlanmıştır (Resmî Gazete, 2023b). Bu kararnameye istinaden yetkili kurum olan TOKİ, konuttaki restorasyon sürecinin durdurulmasını ve tasfiye edilmesini istemiş ve konuttaki uygulamaların tasfiyesi gerçekleşmiştir.

Tasfiye sonrasında konutta bazı eksikler bulunmaktadır. Konuttaki ahşap kapı-pencere doğramaları ile metal korkuluklar takılmamıştır. Balkonda bingi taşlarının üzerine döşeme taşları döşenmemiştir. Avluda yer alan kuyunun üstü güvenlik için kapatılmış fakat üst kapağı yapılmamıştır. İç mekânlarda elektrik tesisatı, doğalgaz ve su tesisatı montajları tamamlanmamıştır.

Konutta yapılan müdahalelerin etkili olması ve amacına ulaşması için konutun en kısa zamanda etkin olarak kullanılması gerekmektedir. Konutun etkin kullanımı için de tasfiye sonrası eksik kısımların tamamlanması ve kamuya aktarılan mülkiyet durumunun çözülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde konutta kalıcı ve sürekliliği olan bir koruma tutumundan bahsedilemeyecektir.

Yapılan koruma müdahalelerinin kalıcı olmasının bir diğer yolu da bakımdır. Sürekli bir bakım ile yapıda oluşabilecek bozulma ve hasarlara doğrudan müdahalelerde bulunarak, daha ciddi hasarların doğmasının önüne geçilebilir. Bu sayede yapılan uygulamaların sürdürülebilir olması da sağlanacaktır.

Tescilli kültür varlığı olan bu konutta yapılan restorasyon projesi ile yapıya yeniden özgün işlevi olan konut işlevi verilmiştir. Kamuya aktarım sonrası henüz mülkiyet probleminin çözülmemesinden kaynaklı sonraki süreçlerde, konutta işlev değişikliği olma ihtimali mevcuttur. İşlev değişikliği durumunda ise yapılan koruma müdahaleleri sonrası konutun özgün tasarımı, özgün dokusu ve yeniden kazandığı bütünlüğüne zarar verilmemelidir. Yapıdaki müdahaleler, koruma bağlamında değerlendirildiğinde uygun olarak değerlendirilse dahi birçok uluslararası koruma kanunu bizlere sadece yapı ölçeğinde yaklaşımı değil bütüncül olarak kırsal ve kentsel ölçekte de yaklaşımı önermektedir. Bu sebeple Diyarbakır Suriçi Kentsel Sit Alanı'nın bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise sivil toplum kuruluşları, yerel idare ve merkezi yönetim düzeyinde iş birlikleri ile mümkün kılınabilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Yazarın Notu: Makalede kaynak gösterilmeden kullanılan fotoğraflar Ahmet Celal Dabanoglu tarafından çekilmiştir.

KAYNAKÇA:

Akbulut, D. E., Arpacı, E. Y.G., Oktay, D., Yüzer, N. (2018). Tarihi Yığma Yapıların Onarımında Kullanılan Enjeksiyon Yönteminin (Grouting) ve Kireç Esaslı Enjeksiyon Malzemesinin Zaman İçerisinde Gelişimi. *Megaron*, 13(1), 156-168.

Ahunbay, Z. (2020). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM Yayın.

Ahunbay, Z. (2021). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul: YEM Yayın.

Aşanlı, M. (2022). *Geleneksel Yapı Teknikleri*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Ayduz, S. (2009). Nasuh Al-Matrakî: A noteworthy Ottoman artist-mathematician of the sixteenth century, *Muslimheritage*, url:<https://muslimheritage.com/nasuh-al-matraki-a-noteworthy-ottoman-artist-mathematician-of-the-sixteenth-century/>

Çetin, A. (2018). Mimaride Minyatürlerin Belge Niteliğinde Kullanımı Üzerine. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, s. 121-127.

Dalkılıç, N. (2011). Geçmişin Günümüze Yansıyan Fiziksel İzleri: Geleneksel Diyarbakır Evleri, *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, s. 417 – 462, Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları.

Erginbaş, D. (1953). *Diyarbakır Evleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.

Ersen, A., Baturayoğlu Yöney, N. (2009). Yapay Taşların Malzeme Nitelikleri ve Üretim Yöntemleri. *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, s. 49-58, İstanbul.

Ersen, A. (2011). Taş Korumada Son 20 Yıldaki Gelişmeler ve Yenilikler. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, s. 3-19, İstanbul.

Göyünç, N. (1994). Diyarbakır, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9. Cilt (s. 469-472). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Resmî Gazete. (2016). Tarih: 25.03.2023, Sayı: 29664, 21.03.2016 Tarih, 2016/8659 Sayılı Karar, Url: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160325.htm>

Resmî Gazete. (2023a). Tarih: 03.03.2023, Sayı: 32121, 127 Numaralı Kararname, Url: <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2023-03-03>

Resmî Gazete. (2023b). Tarih: 10.02.2023, Sayı: 32100, 09.02.202301 Tarihli, 1354 Numaralı Karar. Url: <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2023-02-10>

Tuncer, O. C. (1999). *Diyarbakır Evleri*. Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları.

Yurdaydın, H. G. (2003). Matrakçı Nasuh, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28. Cilt (s. 101-105). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Zakar, L., Eyüpgiller, K. K. (2018). *Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri*. İstanbul: Ömür Matbaacılık.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The historical building located on parcel 28 of block 382, which is examined within the scope of this study, is significant in the context of maintaining its originality to a large extent in the Suriçi Region, where its organic texture has been damaged. The conservation practices here are also important as they can serve as examples for similar structures. The building, which is the subject of the article, was reconstructed with modern materials such as perforated bricks and cement before the “hendek events”. This registered historical structure, whose original state was almost entirely lost, was rebuilt by following the foundational traces reached through excavations and research. In this context, the practice examined can serve as an example for the restoration of areas where damaged and non-original structures have been built to their former state. After the “hendek events”, the area remained closed to civilian access for a long time, making it impossible to observe the restoration practices carried out in the region. In daily life, in some media outlets, and on social media, there are negative opinions about the ongoing restoration practices. This study also aims to inform the public about the works carried out.

Research Questions:

How were the residential historical buildings that constitute the civil architectural texture in the historic urban landscape of Diyarbakır Suriçi Region restored after the hendek events? What construction techniques and materials were used in the restoration?

Literature Review:

Literature reviews indicate that existing studies mostly address traditional Diyarbakır houses within the framework of restoration projects, architectural features, or conservation proposals. It has been observed that there are not many examples regarding conservation practices. In this respect, the article will contribute to technical teams and researchers working in this field.

Methodology:

During the research process, both physical and web-supported investigations were conducted to gather information about the area. In this context, an archive review was carried out in İstanbul at the İstanbul Planning Agency Library's Urban Studies Hall and the Salt Research Ferit F. Şahenk Hall. In Diyarbakır, documents related to the structure were examined at the Diyarbakır Surveying and Monuments Directorate. The online archive at Newcastle University, containing 12,000 different records from the travels of the British traveler, writer, and archaeologist Gertrude Bell between 1889 and 1926, was also reviewed.

For images of the project area, approximately 50,000 photos taken during the three-year restoration period were examined from the photo archive of Sama Bursa Construction and Salt Research's online archives, which include numerous books, postcards, and photographs of Diyarbakır. To determine the duration of civilian settlement in the study area, miniature art, which can serve as an architectural document beyond its artistic value, was utilized. In this context, the Diyarbakır Miniature created by Matrakçı Nasuh in the 16th century was examined and analyzed in detail. A drone was used to photograph the roof area and to better understand the

current parcel boundaries of the structure. Intervention decisions prepared for sections needed outside the scope of the restoration project were reviewed.

During the revised project process, initial measurements were obtained using three-dimensional laser scanning technology to acquire 3D laser data of the structures. A laser meter was used to obtain measurements, while a profile gauge was used for detailed sections. Data obtained using a calibrated camera was transferred to a computer to create the survey drawings of the structures.

Results and Conclusions:

The evolving understanding of conservation over time necessitates collaboration with different ideas, partnerships, and interdisciplinary units today. In the application works carried out on the restored house, architects, civil engineers, mechanical engineers, and restorers were involved, and each intervention was planned by the mentioned technical team. No interventions were made in the conservation practices of the house that would overshadow or diminish the original structure. Distinguishable interventions compatible with the identity of the structure and its surroundings were made. The interventions in the house were based on observations, and the additions were distinguishable.

The methods to be applied in the conservation of historical structures can be supported by the opportunities offered by evolving technology. Injection processes, insulation materials in the roof system, and micro-sandblasting used in the structure are some of the possibilities offered by modern times. In this context, the integration of traditional and contemporary techniques has supported the conservation process of the structure, aiming for the longevity of the conservation works.

Today, historical buildings may fall short of meeting the comfort needs of their users. Therefore, some adjustments were made in the house. The original wet areas are located in the passage corridor in the courtyard, and the new wet areas were also proposed in the courtyard in the initial project. These were changed for user comfort in the revised projects, and the wet areas were moved indoors. Additionally, natural gas installations were added to the restoration project of the building. These additions and adjustments are very positive interventions to meet the needs of the users.

With the restoration project carried out on this registered cultural asset, the house was given back its original residential function. However, due to unresolved ownership issues following the public transfer, there is a possibility of a functional change in the house in the future. In the event of a functional change, the original design, original texture, and regained integrity of the house should not be harmed following the conservation interventions. Although the interventions in the building are deemed appropriate in the context of conservation, many international conservation laws suggest an approach not only at the building scale but also holistically at the rural and urban scales. Therefore, the Suriçi Historic Urban Landscape must be considered as a whole. Achieving this is possible through collaborations at the level of non-governmental organizations, local administration, and central government.